

Utrykk av Norsk Tidsskrift for
Sjøvesen, juli 1952

Ansaret for okkupasjonen av Norge.

Av Johan Scharffenberg.

(Red. anm.: — De franske sitater er av redaksjonen
vedføyset oversettelset av hensyn til de lesere hvis kunn-
skaper i fransk kanskje er blitt noe patinert.)

I Norsk Tidsskrift for Sjøvesen for mars og april 1952 har kommandør *Olav Bergersen* offentliggjort en avhandling «Politisk ansvarsberedskap» hvor han bl. a. kritiserer uttalelset av viseadmiral Kurt Assmann og meg.

Han skriver (s. 98) at Assmann oppholdt seg 3½ år i London for å oppnå bevis for at Tyskland ble tvunget til sin aksjon mot Norge gjennom Englands planer.

Det britiske admiralitet innbød Assmann til London for å bearbeide den tyske marines akter fra krigen. Det var formålet for hans opphold i England.

Bergersen skriver at Assmann i London ikke oppnådde «å få adgang til engelske arkivalier som ennå ikke er kjent».

Assmann selv opplyset i forordet (s. 15) at han har «Gelegenheit gehabt, auch in das historische Material der Gegenseite einen sehr tieferen Einblick zu nehmen als mir dies von Deutschland aus möglich gewesen wäre. Das hat mich in die wohl einzigartige Lage versetzt, den Ereignissen dieses Krieges von beiden Seiten her auf den Grund gehen zu können». Assmann har hatt adgang til ennå ikke offentliggjort engelsk materiale, men selvfølgelig brukt det med diskresjon.

Har Bergersen selv lest Assmanns bok?

Sannsynligvis har han i hvert fall ikke lest Assmanns avhandling «The German Campaign in Norway» som det britiske admiralitet offentliggjorde 1948 «for the use of persons in His Majesty's Service only».

Her heter det:

«Another feature of particular interest is that the two principal antagonists, Britain and Germany, almost simul-

118627

46

taneously launched an attack with the same objective, namely the occupation of the Norwegian zone, and it was only by a hair's breadth that one of them preceded the other in reaching the objective».

Det britiske admiralitet kunne ikke tillatt offentliggjørelse av en slik uttalelse i en offisiell hemmelig publikasjon hvis den streid mot den historiske sannhet.

Bergersens avhandling tyder på at han har liten kjennskap til den foreliggende litteratur. Har han f. eks. studert de engelske og franske dokumenter som er gjengitt i faksimile i de tyske hvitbøker nr. 4, 5 og 6? Deres ekthet er erkjent av alle kompetente historikere.

Jeg gikk først i gang med å imøtegå ham ved en utførlig dokumentasjon av uttalelser i de viktigste kildeskrifter, men da det ville kreve for stor plass i tidsskriftet, bestemte jeg meg for å utgi den særskilt. Jeg skal derfor her bare nevne noen hovedpunkter.

Helt fra unionsoppløsningen i 1905 var man i Tyskland oppmerksom på at England i en krig med Tyskland sannsynligvis ville ønske baser på Norges kyst.

Under forhandlingene forut for integritetstraktaten foreslo Russland at stormaktene skulle erklære Norge som en permanent nøytral stat, Tyskland samtykket, men England avsto. Dette ble i det tyske utenriksministerium straks tolket således at England i en krig ville bruke norske havner (kfr. brev av 18. juli 1907 fra statssekretær von Mühlberg til den tyske ambassadør i Petersburg, von Schoen, trykt i «Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914», 23 bind 2. del s. 444).

Den første svenske minister i Norge, Günther, fikk pålegg om å innhente offisiell forklaring om meningen med Integritetstraktaten. Både kong Haakon og utenriksminister Løvland uttalte at i en forestående krig med Tyskland ville England sannsynligvis kreve norske baser. Kongen mente at traktaten ikke ville kunne hindre dette, men etter krigen ville Norge få basene tilbake.

Disse uttalelser offentliggjorde Günther senere i sine «Minnen».

De var imidlertid straks blitt meddelt til den britiske minister i Kristiania, Sir. A. Herbert, som 12. januar 1908 rapporterte dem til Foreign Office og gjentok dem i sin årsmelding for 1907. Derfra kom et utdrag inn i den offisielle publikasjon British Documents on the Origins of the War 1898—1914 (8. bind s. 122). Løvland hadde uttalt: «... in case of such a war, the British Government would in all probability wish to occupy the port of Flekkefjord or of Mandal».

Utenriksminister Edward Grey svarte 11. april 1913 på et privat (dessverre ikke offentliggjort) brev fra Churchill. Svaret er trykt i British Documents 10. bind, 2. del s. 695, det viser at Churchill må ha foreslått «seizing a Norwegian harbour to make it base of operations against Germany».

Selvfølgelig er det ikke sikkert at det tyske utenriksministerium eller generalstaben har vært oppmerksom på disse uttalelser, men så systematisk som tyskerne fulgte med er det nokså sannsynlig.

Etter den første verdenskrig ble det både i Tyskland og i England drøftet om det hadde vært klokt å respektere Norges nøytralitet.

Den strategiske viktighet av Norges kyst var således et gammelt spørsmål allerede før den annen verdenskrig brøt ut i september 1939.

Derfor var det naturlig at spørsmålet straks måtte bli tatt opp på begge sider, og det betyr lite på hvilken side det ble tatt opp først, men faktisk var det på engelsk side, nemlig av Churchill, og dette lenge før Russlands angrep på Finnland 30. november 1939.

Churchill selv nevner (The second World War, I, note s. 457—458) at han hadde drøftet spørsmålet om forholdsregler mot malmutførselen via Narvik: 1939 29/9, 27/11, 15/12, 16/12, 22/12. Hans kyniske memorandum til kabinettet 16. desember 1939 er gjengitt i sin helhet (I c. s. 430—433). Men han møtte lenge motstand i regjeringen.

I Frankrike ble det reist sterke krav om hjelp til Finnland, med tåpelig undervurdering av faren for at Russland da ville bli drevet inn i krigen på Tysklands side. Denne fare var den engelske regjering oppmerksom på, for den var hovedsaken å stoppe malmutførselen. Men både de franske og de engelske myndigheter regnet med at mineutlegging i norsk farvann ville fremkalle en tysk reaksjon. Franskmenne *ønsket* at det skulle bli et nytt krigsteater på den skandinaviske halvøy for å få fart i krigen og lette trykket på Frankrike, og Churchill skrev i sitt memorandum av 16. desember: «... we have more to gain than lose by a German attack upon Norway or Sweden».

Men hjelpen til Finnland ble brukt som påskudd overfor den norske og den svenske regjering for å slippe inn med tropper via Narvik og beherske Nord-Skandinavia. De allierte ønsket fortsettelse av den finsk-russiske krig fordi den svekket Russlands leveranser til Tyskland, — dette hensyn veiet langt mer enn hensynet til Finnlands skjebne.

Moskvafreden 12. mars 1940 berøvet dem påskuddet om hjelp til Finnland, og det ble en kort tids utsettelse av planen om intervensjon i Norge, men den ble ikke oppgitt.

Magne Skodvin har lagt for stor vekt på admiral Darlan's telegram av 15. mars 1940 til regjeringssjefen Daladier om frigivelse av de rekvirerte handelsskip fordi «Opération alliée en direction Scandinavie étant annulée» (Mordal «La campagne de Norvège», s. 427).

Daladier ga 18. mars telegrafisk samtykke til frigivelsen men dette betød aldeles ikke at han hadde oppgitt tanken om intervensjon på den skandinaviske halvøy.

Mordal skriver (l. c. s. 109) om Daladier:

«Toutes ses lettres, ses interventions, montrent qu'il restait toujours partisan de l'intervention en Scandinavie. Le 12. mars, il déclarait que le traité russo-finlandais, loin d'être un obstacle à une opération en Norvège, devait, au contraire, favoriser l'affaire en supprimant le risque de complications diplomatiques avec la Russie. Le 15, il adressa un aide-mémoire au gouvernement britannique pour réclamer la prise effective

du contrôle des eaux norvégiennes, complétée au besoin par l'occupation d'un point d'appui terrestre». (1). *De vil prøve!*

Reynaud opplyser (*Au coeur de la mêlée*, s. 385):

«Le 14 et le 15 mars, Daladier avait réitéré auprès des Anglais ses instances: il importait, soulignait-il, de ne plus différer l'exécution de l'opération destinée à nous la maîtrise *assurée* des eaux territoriales de Norvège et la mainmise sur certains ports de ce pays.

De mon côté, je fais remettre, le 25, à Chamberlain un mémorandum pour lui marquer que je prends pleinement à mon compte la démarche de Daladier. Mais Londres ne semble toujours pas d'avis de passer à l'action». (2).

Admiral Darlans telegram av 15. mars betød ikke engang at han selv hadde oppgitt planen.

Den øverstkommanderende, general *Gamelin*, opplyser nemlig («*Servir*», s. 215) at de høyeste franske sjefene hadde et møte 15. mars, her krevet Darlan at det skulle bli stillet et ultimatum til de skandinaviske land om malmutførselen.

«Que les Scandinaves se soumettent de plein gré ou à la suite d'un strict blocus de notre part, il est à peu près certain qu'une telle attitude amènera une réaction allemande, qui pourra nous permettre de reprendre nos projets d'expédition nordique et d'ouvrir ainsi un nouveau théâtre d'operations.

C'est pourquoi il paraît essentiel de prendre toutes mesures pour que l'entreprise scandinave puisse être reprise au premier signal. . . . Notre pénurie de bateaux de commerce nous interdit d'avoir des convois prêts en permanence à embarquer les forces expéditionnaires» (uthevet hos Gamelin). (3).

Dette viser grunnen til Darlans telegram 15. mars.

Gamelin sendte 16. mars 1940 til Daladier en *Note sur la conduite de la guerre* (gjengitt i faksimile i den tyske hvitbok 6. s. 236—240). Han krevet en energisk inngripen mot malmutførselen og var fullt oppmerksom på at Tyskland kunne gripe inn med våpen i Sverige.

Magne Skodvin nevnte ikke *Gamelins* meget viktige arbeid «*Servir*» i sin avhandling i «*The Norseman*» (1951, nr. 6).

Den franske regjeringssjef til 21. mars 1940, *Daladier*, hans etterfølger *Reynaud*, den øverstkommanderende general *Gamelin*, den øverstkommanderende admiral *Darlan* var altså enige om aksjon mot malmutførselen, etter Moskvafreden.

Churchill var enig med dem og reiste kravet påny 18. mars i krigskabinettet.

I det offisielle verk *The economic Blockade* (I. bind s. 191—192) skriver professor *W. N. Medlicott*:

«The question of hindering iron-ore supplies by the Narvik route was raised again in the cabinet by Mr. Churchill on 18th March, when he mentioned that a plan for this purpose was being examined by the naval staff. The cabinet did not at this stage contemplate immediate action».

Men 28. mars 1940 besluttet det øverste krigsråd i London å sende noter til den norske og den svenske regjering og å legge miner i norsk farvann.

De allierte var fullt oppmerksomme på muligheten av en tysk reaksjon, for sikkerhets skyld fremholdt *Darlan* dette i et memomrandum av 30. mars 1940 til *Daladier* (som nå var krigsminister i *Reynauds* regjering).

Det er trykt hos *Mordal* (s. 431), det heter her:

«Il serait téméraire de supposer que l'Allemagne assistera passivement à notre intervention dans les eaux norvégiennes. . . . Des renseignements récents montrent qu'elle a rassemblé les moyens d'une expédition sur les bases de la Norvège méridionale (Stavanger) ou de la Suède: il n'est pas déraisonnable d'imaginer qu'elle réagisse au lendemain de notre démarche diplomatique ou du mouillage des mines, c'est-à-dire dès le 3 ou le 6 avril, en envahissant la péninsule scandinave pour marcher vers les minerais». (4).

Det ble i England 6. april gitt ordre om å sende okkupasjonstropper til Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik (gjengitt i faksimile i de tyske hvitbøker 4 og 5).

Churchill sa triumferende i Underhuset 11. april 1940:

«In my view, which is shared by my skilled advisers, Herr Hitler has committed a grave strategic error in spreading the war so far to the north and in forcing the Scandinavian people,

or peoples, out of their attitude of neutrality. we shall take all we want of this Norwegian coast now, with an enormous increase in the facility and in the efficiency of our blockade.

In the upshot, it is the considered view of the Admiralty that we have greatly gained by what has occurred in Scandinavia and in northern waters in a strategic and military sense. For myself, I consider that Hitler's action in invading Scandinavia is as great a strategic and political error as that which was committed by Napoleon in 1807, when he invaded Spain.

Grieved as we all are at the suffering and misery which are now extended to wider areas, I must declare to the House that I feel that we are greatly advantaged by what has occurred, provided we act with unceasing and increasing vigour to turn to the utmost profit the strategic blunder into which our mortal enemy has been provoked».

Provosert er det rammende ord. Franskmennene hadde uttrykkelig uttalt det på forhånd. De ville ha et nytt krigsteater på den skandinaviske halvøy.

England hadde 7. desember 1939 sluttet en handelsavtale med Sverige under den uttrykkelige forutsetning at Sverige skulle ha rett til malmutførsel til Tyskland i samme utstrekning som i fredstid.

Narvik var bare transithavn for denne tillatte utførsel til Tyskland og for en omtrent like stor utførsel til England. Norge behandlet begge krigførende parter ens.

I 8 måneder av året kunne hele malmutførselen foregå via Luleå uten at England kunne hindre det. Den botniske viken ville bli isfri i april.

Tysklands marine var langt svakere i 1939—1940 enn i 1914. Raeder og Hitler skjønte faren ved angrepet på Norge, — Raeder ventet at minst tredjeparten av flåten ville gå tapt. De innså begge fordelene ved fortsatt norsk nøytralitet og foretrakk den, men en engelsk avbrytelse av malmutførselen og okkupasjon av norske baser fant de så skjebnesvanger at de tok risikoen.

Den overlegent dyktig planlagte okkupasjon av Danmark og Norge ble imidlertid *til slutt* skjebnesvanger for Tyskland selv. I 1945 sto ca. 350 000 mann i Norge og formodentlig henimot 100 000 i Danmark uvirksomme mens Hitler skrapte sammen de siste reserver i Tyskland.

Men fra 1940—1944 hadde de allierte selv mer skade enn gagn av at de hadde provosert den tyske invasjon.

For Norge og Danmark var det en grenseløs ulykke at de ble trukket inn i stormaktenes spill.

Her faller hovedansvaret på Norges forsømmelse av sitt forsvar og på utenriksminister *Kohts* feilvurderinger. Hadde han fulgt utenriksminister *Ihlens* eksempel i august 1914 (mineutlegging osv.) og *mobilisert* senest etter Altmark-affæren 16. februar 1940, kunne okkupasjonen sannsynligvis vært unngått.

Som *Kohts* rådgiver hadde admiral *Diesen* formodentlig en del av skylden.

¹ Alle hans brev og uttalelser viser at han hele tiden var tilhenger av en intervensjon i Skandinavia. Den 12. mars erklærte han at den russisk-finske traktat, så langt fra å være til hinder for en operasjon i Norge tvert imot ville lette den, idet den ville undertrykke risikoen for diplomatiske komplikasjoner med Russland. Den 15. sendte han et memorandum til den britiske regjering med forlangende om overtagelse av effektiv kontroll over de norske farvann og okkupasjon av et støttepunkt på land om nødvendig.

² Den 14. og 15. mars hadde Daladier overfor engelskmennene gjentatt sine inntrengende forestillinger: Det var viktig, understreket han, ikke ytterligere å utsette gjennomførelsen av den operasjon som skulle sikre oss herredømmet over Norges territorialfarvann og beslagleggingen av visse havner i dette land.

Jeg lot for mitt vedkommende den 25. igjen sende Chamberlain et memorandum for å vise ham at jeg fullt ut tar på min kappe Daladiers *démarche*. Men London synes fremdeles ikke å være tilbøyelig til å gå til handling.

³ Om skandinaverne underkaster seg frivillig eller etter hard blokade fra vår side, er det temmelig sikkert at en sådan stillingtagen vil frem-

kalle en tysk reaksjon som vil kunne tillate oss å gjenoppta våre planer om en nordisk ekspedisjon og således åpne et nytt operasjonsteater.

Det synes viktig å gjennomføre alle forberedelser slik at Skandinaviaforetagendet kan iverksettes på første signal.

Vår mangel på handelsskip forbyr oss å holde konvoier klar permanent for innskiping av ekspedisjonsstyrker.

⁴ Det ville være dristig å vente at Tyskland med passivitet ville være vitne til vår intervensjon i norske farvann. De siste underretninger viser at det har samlet midler til en ekspedisjon mot baser i Sør-Norge (Stavanger) eller i Sverige. Det vil ikke være urimelig å anta at det vil reagere umiddelbart på diplomatiske skritt eller minelegging fra vår side, dvs. allerede den 3. eller den 6. april, ved å foreta invasjon av den Skandinaviske halvøy for å sikre seg malmgruvene.

Det ville være uheldig å vente at Tyskland med passivitet ville være vitne til vår intervensjon i norske farvann. De siste underretninger viser at det har samlet midler til en ekspedisjon mot baser i Sør-Norge (Stavanger) eller i Sverige. Det vil ikke være urimelig å anta at det vil reagere umiddelbart på diplomatiske skritt eller minelegging fra vår side, dvs. allerede den 3. eller den 6. april, ved å foreta invasjon av den Skandinaviske halvøy for å sikre seg malmgruvene.